

Ярослав ЧАЙКОВСЬКИЙ

кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи,
Тернопільський національний економічний університет

Василь КОМАР

старший викладач кафедри банківської справи,
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Проаналізовано чинники, під впливом яких формуються кредитні відносини в умовах переходу до ринкових відносин. Обґрунтовано практичні рекомендації щодо вдосконалення банківського кредитування підприємств.

There were analysed the factors under the influence of which the credit relations in the conditions of transition to the market relations are formed. Practical recommendations in relation to perfection of the bank crediting of borrowers are grounded.

Ключові слова

Банківське кредитування, банківська установа, кредит, кредитна політика, кредитні відносини, кредитний процес, позичальник, овердрафт.

У даний час темпи та стійкість економічного зростання в Україні залежать від здатності банківської системи забезпечувати потреби суб'єктів економіки необхідними кредитними ресурсами. Система банківського кредитування дає змогу підприємствам використовувати значні залучені ресурси для розширеного виробництва та обігу продукції.

Однак відсутність чіткої організації кредитування, разом з іншими чинниками, не дає можливості як банківським установам, так і позичальникам широко використати кредити для розвитку своєї діяльності. У банківській практиці нагромадилось чимало проблем, пов'язаних з порушенням принципів кредитування. У зв'язку з цим актуального значення набуває вирішення проблеми вдосконалення кредитної діяльності банківських установ. Банки повинні організовувати кредитні операції таким чином, щоб вони давали максимально можливий прибуток, але в цей же час намагались знизити ризик, який безпосередньо

пов'язаний з механізмом надання і погашення банківських кредитів.

Дослідженню теорії і практики організації кредитних відносин між банківськими установами та підприємствами сприяють праці вітчизняних вчених-економістів І. Гуцала [7], О. Дзюблюка [8], А. Мороза [1], М. Савлука [5] та ін. Однак кредитування підприємств в Україні потребує подальших наукових досліджень і розробок. Зокрема актуальними сьогодні є виявлення тих тенденцій, які в даний час переважають у кредитних взаємовідносинах банків з клієнтами, та пошук шляхів удосконалення сучасних видів кредитування.

За останні роки у розвитку кредитної діяльності банківських установ України простежуються кількісні та якісні тенденції (див. табл. 1 і 2), котрі відображають позитивні і негативні сторони кредитного процесу. На 01.01.2006 р. питома вага кредитів в загальній сумі чистих активів банків становила 73,12 % (табл. 1).

Таблиця 1. Питома вага кредитного портфеля в обсязі сукупних активів банківських установ України, млн. грн. [9, с. 70]

Показники	01.01.2002 р.	01.01.2003 р.	01.01.2004 р.	01.01.2005 р.	01.01.2006 р.
1. Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	47591	63896	100234	134348	213878
2. Кредитний портфель	32097	46736	73442	97197	156385
3. Питома вага кредитного портфеля від загальної суми чистих активів, %	67,44	73,14	73,27	72,35	73,12
4. Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	1863	2113	2500	3145	3379
5. Питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	5,80	4,52	2,49	2,34	2,16

Таким чином, банківські установи України проводять ризикову кредитну політику.

Протягом останніх п'яти років поліпшилась якість кредитного портфеля банків. Так частка проблемних кредитів (прострочених та сумнівних) у загальному обсязі кредитного портфеля знизилася з 5,80 %, за станом на 01.01.2002 р., до 2,16 % – на 01.01.2006 р. (табл. 1).

З кожним роком обсяги наданих кредитів зростають. У період з 2001 р. по 2006 р. кредитні вкладення збільшились в 5,06 разів (див. табл. 2).

Це свідчить про суттєве зростання ролі банківських установ у кредитно-інвестиційному забезпеченні грошовими коштами суб'єктів економіки. Однак у кредитно-розрахункових відносинах банків з позичальниками намітилися стійкі тенденції до випередження темпів збільшення обсягів кредитування над темпами зростання валового внутрішнього продукту. Так за останні п'ять років валовий внутрішній продукт збільшився в 2,03 рази (табл. 2). Відповідно в розвитку економіки країни переважають екстенсивні процеси.

Таблиця 2. Динаміка макроекономічних показників та вимог банків за кредитами, наданими в економіку України (млн. грн.) [4, с. 52, 54, 56, 58, 77, 95]

Показники	01.01.2002 р.	01.01.2003 р.	01.01.2004 р.	01.01.2005 р.	01.01.2006 р.
1. Обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП)	204190	225810	267344	344822	418529
2. Темпи зростання ВВП, %	120,1	110,6	118,4	129,0	102,6
3. Кредити, надані банківськими установами суб'єктам господарювання, всього	28373	42035	67835	88579	143418
4. Темпи зростання кредитів банків, %	145,0	148,1	161,4	130,6	161,9
5. Випередження (+), сповільнення (–) темпів зростання кредитів над темпами зростання ВВП (пунктів)	+24,9	+37,5	+43,0	+1,6	+59,3
6. Питома вага кредитів банків у ВВП, %	13,9	18,6	25,4	25,7	34,3
7. Питома вага збиткових підприємств, %	38,2	38,8	37,2	33,7	33,3
8. Короткострокові кредити	22218	30185	37282	40575	54819
9. Довгострокові кредити	6156	11849	30553	48003	885998
10. Питома вага короткотермінових кредитів, %	78,3	71,8	55,0	45,8	38,2
11. Питома вага довготермінових кредитів, %	21,7	28,2	45,0	54,2	61,8
12. Темп інфляції, % до попереднього року	6,1	– 0,6	8,2	12,3	10,3
13. Облікова ставка НБУ, %	19,7	9,5	7,0	7,5	9,2

Важливим показником, який характеризує розвиток кредитних відносин і відображає роль кре-

дитування в економіці, є показник співвідношення наданих банками кредитів економічним суб'єктам і валового внутрішнього продукту. Чим вищий рівень розвитку економіки, тим більший цей розвиток підтримується кредитами банків, і є закономірним явищем. Кредитні відносини стимулюють економічний розвиток, тільки якщо для цього створені відповідні умови – якщо економіка дає позитивні результати завдяки кредитуванню, в іншому випадку кредитування не може адекватно розвиватися.

Показники свідчать про позитивні тенденції як у зростанні обсягів кредитування, так і збільшенні частки наданих банками кредитів економічним суб'єктам у валовому внутрішньому продукті. У 2001 р. питома вага збиткових підприємств стано-

вила 38,2 %, а у 2005 р. – 33,3 % (див. табл. 2). Безперечно, ці підприємства виключались з числа суб'єктів кредитування. У зв'язку з чим відношення кредитів до валового внутрішнього продукту становило у 2001 р. 13,9 %, а у 2005 р. – 34,3 % (див. табл. 2). Фактично це означає, що банківська система має можливості забезпечувати більші обсяги кредитування.

Позитивним явищем у сфері кредитування суб'єктів економіки є наявність стійкої тенденції до зростання довготермінового кредитування (див. табл. 2 і рис. 1). Так у структурі кредитних вкладень питома вага за довготерміновими позиками у 2001 р. становила 21,7 %, у 2002 р. – 28,2 %, у 2003 р. – 45,0 %, у 2004р. – 54,2 %, а у 2005 р. – 61,8 %.

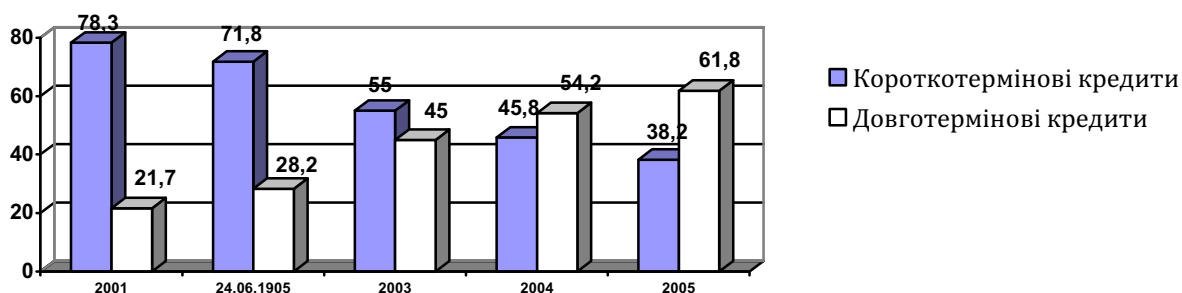

Рис. 1. Динаміка заборгованості за кредитами суб'єктів господарювання (за термінами погашення) [3, с. 95].

Тенденції до зростання питокої ваги довготермінових кредитів, на наш погляд, є не випадковістю, а закономірністю – одним з результатів послідовного зниження облікової ставки та темпів інфляції (див. табл. 2 і рис. 2). При цьому значно більшого значення для термінів кредитування набули не фактичні показники інфляції, а інфляційні очікування контрагентів кредитного ринку, котрі завжди мають інерцію протягом кількох років.

Отже, чим нижчими є темпи інфляції в країні, облікова ставка центрального банку, тим вищою є частка довготермінових кредитів у кредитному портфелі банків (див. табл. 2 і рис. 2).

В Україні більшу частину кредитів (76,63 %) банківські установи надають юридичним особам (див. рис. 3) [3, с. 108]. Однак позитивним є те, що банки продовжують нарощувати обсяги кредитування фізичних осіб. Так станом на 01.01.2002 р. частка кредитів, наданих фізичним особам, становила 5,0 %, на 01.01.2004 р. – 13,2 %, на 01.01.2005 р. – 16,7 %, а на 01.01.2006 р. – 23,37 %.

Диспропорцію між кредитами юридичним і фізичним особам обумовлюють:

- несприятливі умови для приватного підприємництва;
- недосконалість законодавчого забезпечення

споживчого кредитування;

- нестабільність ринку праці;
- низький рівень доходів фізичних осіб [6, с. 52–53].

Зокрема рівень зареєстрованого безробіття станом на 01.01.2006 р. становив 3,1%. Разом з тим спостерігається значна диференціація цього показника за регіонами, де його значення колилося від 6,6 % у Тернопільській області до 0,4 % у м. Києві [3, с. 23].

Структура кредитного портфеля банківських установ станом на 01.01.2006 р., засвідчує дисбаланс між різними видами економічної діяльності позичальників (див. рис. 3). Найбільшими позичальниками кредитних коштів є суб'єкти господарювання оптової і роздрібної торгівлі (30,6 %) та промисловості (23,4 %) [3, с. 108].

Сучасна практика кредитування відрізняється різноманітністю його видів: овердрафт, факторинг, врахування векселів, лізинг та ін.

У нашій країні овердрафт розвивається порівняно швидко (у 81 раз, з 44 млн. грн. на 01.01.1999 р. до 3570 млн. грн. на кінець 2005 р.), але його питома вага в кредитному портфелі банківських установ поки що незначна (2,5 % на 01.01.2006 р., див. табл. 3) [2, с. 105–107; 3, с. 106].

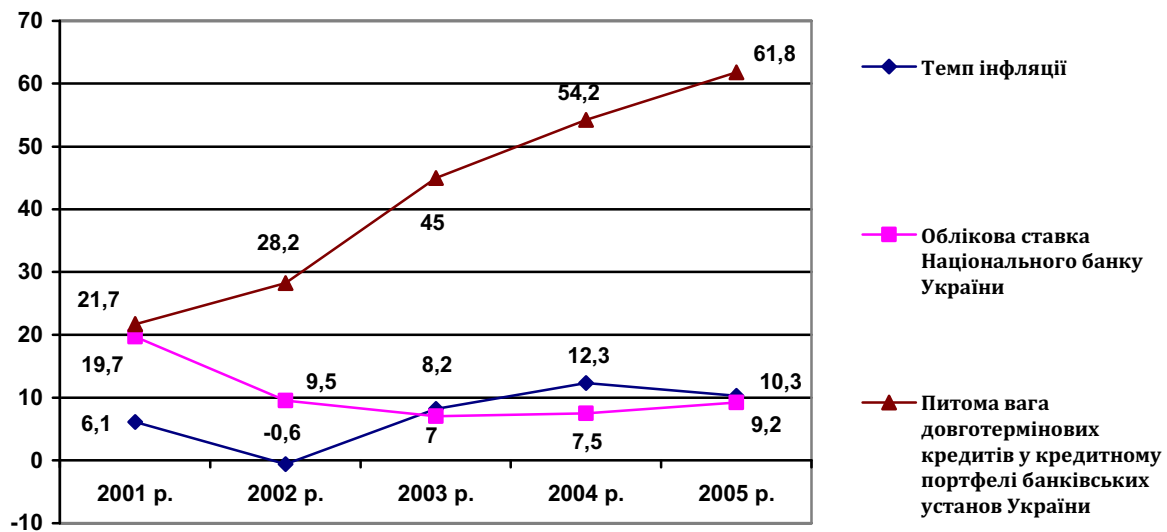

Рис. 2. Динаміка інфляційних процесів, облікової ставки Національного банку України та частки довготермінових кредитів у кредитному портфелі банківських установ України [2, с. 54, 58, 77, 95].

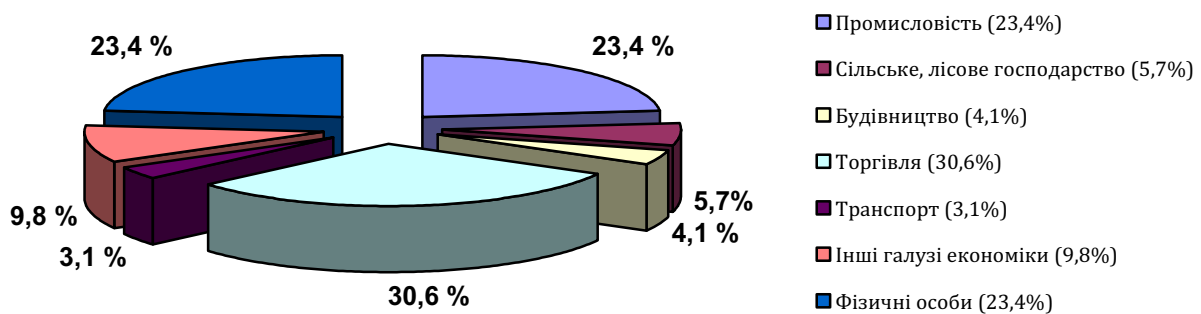

Рис. 3. Структура вимог банків за кредитами, наданими в економіку України на 01.01.2006 р. (за видами економічної діяльності) [3, с. 108].

Таблиця 3. Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України в 2004–2005 роках (за видами кредитів) [3, с. 105 – 106]

Види кредитів	2004 р.		2005 р.		Відхилення	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Усього, з них:	88579	100	143418	100	+54839	–
1. Кредити в поточну діяльність, з них:	80406	90,8	121034	84,4	+40628	–6,4
Овердрафт	1683	1,9	3570	2,5	+1887	+0,6
За операціями РЕПО	51	0,1	136	0,1	+85	–
За врахованими векселями	1380	1,6	25801	18,0	+24421	+16,4
За факторинговими операціями	139	0,2	418	0,3	+279	+0,1
Інші кредити в поточну діяльність	77153	87,2	91109	63,5	+13956	–23,7
2. Кредити в інвестиційну діяльність, з них:	8173	9,2	22384	15,6	+14211	+6,4
Фінансовий лізинг	91	0,1	194	0,1	+103	–
Інші кредити в інвестиційну діяльність	8082	9,1	22190	15,5	+14108	+6,4

Позитивом можна вважати зростання обсягів факторингу (у 20,9 разів, з 20 млн. грн. на

01.01.1999 р. до 418 млн. грн. на кінець 2005 р.). Але негативом є низька частка цього виду кредиту (0,1 % на 01.01.2006 р.).

Також позитивним є те, що врахування векселів зростає як в абсолютному (на 24421 млн. грн., з 1380 млн. грн. на 01.01.2005 р. до 25801 млн. грн. на 01.01.2006 р.), так і у відносному значенні (на 16,4 %, з 1,6 % на 01.01.2005 р. до 18,0 % на 01.01.2006 р.).

Негативним явищем можна назвати недостатній розвиток лізингових послуг, які надаються банками (0,1 % на 01. 01. 2006 р.).

На підставі проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

1. За останні чотири роки питома вага кредитів в загальній сумі активів банків становить більше 70 %, що свідчить про ризикову кредитну політику, яку проводять банківські установи.
2. Протягом останніх п'яти років частка проблемних кредитів (прострочених та сумнівних) у загальному обсязі кредитного портфеля знизилася, що свідчить про поліпшення якості кредитного портфеля банків.
3. Спостерігається стрімке зростання обсягів кредитування, причому темпи зростання кредитування значно перевищують темпи зростання валового внутрішнього продукту: темпи зростання обсягів кредитів банків були такими: 2001 р. – 145,0 %, 2002 р. – 148,1 %, 2003 р. – 161,4 %, 2004 р. – 130,6 %, 2005 р. – 161,9 %, а валового внутрішнього продукту відповідно – 120,1 %, 110,6 %, 118,4 %, 129,0 %, 102,6 % до попереднього періоду.
4. За останні п'ять років спостерігається тенденція до суттєвого зростання показника частки кредитів банків у ВВП, темпи зростання якого у 2002р. становили 1,34 рази, у 2003 р. – 1,37, у

2004 р. – 1,01, 2005 р. – 1,34.

5. Однозначно позитивною є тенденція до збільшення частки довготермінових кредитів для суб'єктів господарювання, яка тільки за останні п'ять років збільшилася в 2,9 рази. Фактично довготермінове кредитування має інвестиційну природу. Особливо актуальним є довготермінове кредитування розроблених підприємствами інвестиційних проектів, метою яких є, як правило, створення нового виробництва, реконструкція та розширення чи реабілітація діючих підприємств.
6. Динаміка обсягів кредитів, у тому числі довготермінових, наданих банківськими установами, зростає, що засвідчує посилення ролі банківського кредиту в забезпеченні виробничого сектора економіки додатковими грошовими коштами.
7. Перше місце посідають кредити суб'єктам господарювання (на 01.01.2006 р. – 76,63 %), друге – кредити фізичним особам (на 01.01.2006 р. – 23,37 %). Варто звернути увагу на зламний момент у 2002 р., коли певна економічна стабільність, низький рівень інфляції та зростання реальних доходів населення викликали стрімке зростання саме споживчого кредитування. Так станом на 01. 01. 2002 р. частка кредитів, наданих фізичним особам, становила 5,0 %, на 01.01.2003 р. – 7,9 %, на 01.01.2004 р. – 13,2 %, а на 01.01.2005 р. – 16,7 %, а на 01.01.2006 р. – 23,4 % [2; 3, с. 108].
8. На нашу думку, українським банківським установам у сучасних економічних умовах необхідно здійснювати адаптацію міжнародного досвіду кредитування, звернувши особливу увагу на розвиток овердрафтів, вексельних кредитів та ін.

Література

1. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; За ред. д. е. н., проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
2. Бюлетень Національного банку України. – 2002. – № 4. – 170 с.
3. Бюлетень Національного банку України. – 2006. – № 2. – 168 с.
4. Бюлетень Національного банку України. – 2006. – № 3. – 174 с.
5. Вступ до банківської справи / За ред. М. І. Савлука. – К.: Лібра, 1998. – 342 с.
6. Гладких Д. Основні тенденції розвитку кредитного ринку в Україні, або колективний портрет українського позичальника // Вісник Національного банку України. – 2001. – С. 49 – 53.
7. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики). – Львів: ВАТ "БІБЛЬОС", 2001. – 244 с.
8. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
9. Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2006 року // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 10. – 72 с.